

наивном вјерујући у "папирнате договоре". Међутим, аутор не истиче какву је штету имала Црвена армија од крвавих Стаљинових чистки, неспособности и неискуства нових команданата и нелогичности огромних људских губитака, као и сопствених криваца за те губитке.

Мада је књига, несумњиво, посвећена још једном потврђивању и истицању улоге СССР-а у другом свјетском рату, која је несумњиво велика и неоспорна, она је интересантна и за читаоце ван Совјетског Савеза, иако аутор није у појединим дионицама успио да превазиђе одређене стереотипне совјетске историографије и круте партијске идеологије. Он се није упуштао у анализирање или само спомињање неких, већ одавно незаобилазних и контроверзних питања и дилема, на што ће, вјероватно, покушати да одговоре други. Као што је већ истакнуто, аутор је желио да покаже како је СССР у вријеме другог свјетског био принуђен да води битку на сва фронта: на једном против хитлеровске нацистичке Њемачке и њених сателита и на другом против неискрене и закулисане политике западних савезника, оцјењујући да би свеукупни људски и материјални губици свих зараћених страна били мањи и да би се свјетски рат завршио прије да су САД и Енглеска досљедно испуњавали све своје преузете савезничке обавезе и да су свом својом снагом учествовале у рушењу њемачког Рајха. О многим презентираним тезама би се на основу нових сазнања, посебно оних што у жеку велике борбе за демократизацију и "перестројку" и у обрачуну с табуима и идеолошким теретом прошлости долази из Совјетског Савеза, могло полемисати, али се књига свакако може оцијенити у цјелини као крупан корак напријед у потпунијем приступу овој теми која је неоспорно изискивала и изискивала велика напрезања и истраживања тамо гдје су она могућа. Искуства нас уче да ће многе тајне и контроверзе другог свјетског рата остати још дуго велика непознаница и предмет нагађања, те зато сваки покушај на овом пољу представља не само жељу већ и смион чин у професионалном изазову да се скине застор и вео тајни с многих страница и слика не тако далеке европске и свјетске историје.

Сафет Банковић

Иван Ђурић, *Историја – прибежиште или путоказ*,
Свјетлост, Сарајево, 1990.

Ако је константни интерес за прошлост могуће објаснити идејом да је историја појављивање битка у трајној садашњости, а људско постојање бескрајни низ појединачних вјероватноћа, онда је разумљиво да у упорном и бесконачном трагању за сопственим идентитетом човјек непрестано понире у прошлост, настојећи да назре будућност. Тиме се све три ознаке предодбене времена стапају у јединствен појам – у историју, у бивствовање коме се не зна ни почетак, ни крај. Свјестан своје кначности у сваком тренутку историјског бескраја, човјек опсесивно покушава да њиме овлада и да га примјери и потчини самом себи, мање или више свјестан да су његов живот и мисао релативни, да су његова мјера и установљени мисаони систем пролазни и незнатни у времену и да су виђења прошлости из различитих углова истовремено и ствар тренутно прелва: ујућег историјског мишљења једног друштва.

Унутар наведеног теоретског промишљања о смислу људског битисања и његовог проналажења у временском низу свој допринос даје и збирка огледа Ивана Ђурића, *Историја – прибежиште или путоказ*, израз емоција и "жеља" уграђених у систем, а исказани у двије цјелине. Прва цјелина, под насловом *Professio fidei*, указује, без обзира на ограду да историчар није пророк, да бављење историјом рађа свијест која није увијек у складу с реалношћу и да се разрешење те двојности мора негдје потражити.

Недоумице око хтијења појединца и могућности које се нуде појављују се, углавном, у моменту кад се већ употребљене методе, које би требало да воде прогресу друштва, покажу несфикасним. Ауторово образложење наведеног конфликта понуђено је у тексту оцјеном да прибјежиште свијести у историју има коријен у кризи идеологије друштва које нема више снаге ни власти над садашњошћу, па тражи начин овладавања историјском свијешћу. Историја се јавља као прибјежиште, "ињекција морфија" која за пропратну појаву има рађање илузија о историји самој, онаквој каква би требало да буде, а не онаквој каква јесте. Историјска свијест тада поприма функцију бијега, постаје нова владајућа идеологија, митолошки обојена. То казује о независној егзистенцији људског дјеловања и људске свијести, без обзира на узајамне дотицаје. Спор се очитује у неспособности свијести да до краја образложи и разумије друштвене токове, па се реформишу предајом стечени ставови и фантастичне аналогije, производи ненаучног мишљења. Искривљене и *ad hoc* стечене тезе се покушавају предочити као објективне. Несвјесни утицаји и стихијност, базирани на историјским илузијама, појављују се као покретачи.

У тексту исказано одређење историје као путоказа мора имати за претпоставку свијест о циљу коме се креће. Међутим, понуђена помоћ путоказа је варљива. Далеки и коначни циљ треба одредити, што је незахвално (а и сумњиво је прихватити мишљење да га човјек уопште зна; поставља се питање каква би то била категорија), јер у току "путовања", поред промјене његовог значења, мијењају се и "путници" и "путокази", упућујући на циљ који уопште није зацртан. Циљ се тако на свакој дионици пута чини другачијим и пожељнијим у другом смислу од задатог. Свако вријеме носи своја нова прибјежишта и нове путоказе. Једина је утјеха (ако се може тако схватити) што на том путу нисмо сами, а ни први ни једини. Одговор је у промјењивости, на коју вјерујемо мало ко рачуна у датом моменту. Превиђање даљег тога "болести историје", ако узмемо у обзир познавање троимене категорије људске егзистенције, претвара занат "историчара практичара" у сáмо гледање у куглу, хтио то он или не. Кугла нуди модел за разумијевање прошлости, садашњости и будућности и издиже путнике из широке лепезе безнађа свакодневнице.

Историја у кризним временима постаје одраз људских брига и поглед у "бољу будућност" на основу замислених постулата, на сновиђу о "старим добрим временима". Аутор указује да те одреднице постају модели за плетење митолошке мреже, а плијен је заплетена свијест. Појављују се поданици свих профила (вјерски, национални) који носе заставу мита, а позивају се на историјску истину. Поменута несвјесност о утицају друштвених токова изолује митолошки обојено мишљење и гради његово властито битисање у сферама ван стварних историјских тенденција и људског живота уопште. Одређење истине је, прије свега, вишезначно и људско и као такво мјерило стања у времену и простору. Своју функцију има и обавља у тим одредницама, као и историјска истина, мада се оправдава позивањем на аутентичност документа, базирану на унутрашњој критици. Често се дешава да је истина зависна од предубјеђења, а не од појаве чија је резултанта. Од историографије захтијевана, каналисана и строго утврђена истина негира смисао историје, јер је круто дефинише, тиме и нивелише.

Предмет интересовања Ивана Ђурића је и проблем пред којим се често нађе историчар – захтјев постављен премисом *Res iudicata pro veritate accipitur*, који му друштво намаће. Идеолошке подуке "in usum delphini" дају право друштву да регулише начин доласка до истине. Тако владајућа идеологија има уплив на научне ставове. Поред тога, наручена историјска обмана не дозвољава истини да се покаже у свим својим варијантама и да порука прошлости продре у колективну свијест. Као што то увијек бива, успоравање процедуре испливавања истине на видјело доноси више штете него користи. Историја као подука не може обављати своју функцију, а функција идеолошког продора се покаже без основа и као таква потиरे саму себе. Овдје се може поставити питање колико тај продор води праволинијском напретку друштва, уколико је увријезан као претпоставка кретања људске заједнице. Мудро руководство и здрава колективна

свијест могу обезбиједити другачији третман историје, а не да принципијелно негира историјско знање као истину, иако се оно често не подудара с интересима. Тиме је теза о идентификацији воље и интереса за истину и моралног понашања, у односу на не-могућност досезања вишезначне истине, и даље отворена. Чињеница је да је истина моћ, али свака фактографија није истина. Сама реконструкција догађаја, без давања смисла наведеном, није основни смисао историје, не би бар требало да буде. Позитивистичка традиција налази у наведеном свој потпуни израз. Често се појављује и у служби пропаганде, јер јој то њен фактографски апарат у објашњавању прошлости и садашњости омогућава. Срећом, сам ток развоја историографије почео је одговоре на постављена питања да тражи да на другачији начин. "Пуцање" теорије може се свести на протекла два десетљећа. Тражило се много више од пуке теорије, срећености факата и њеног слиједа. Тражило се мјесто за садашњост и упирани су погледи у будућност, али одговоре на захтјеве постављене у сврху разумијевања ових категорија позитивисти нису могли да понуде. У чланку *Историја и друштво* дуг законитости позитивиста приписан је и Марксу. Међутим, готово сви филозофи и историчари 19. и 20. стољећа одговарају на његова питања и као не-марксистички негирајући га или поново га успостављајући, попут позитивиста или структуралиста. Структурализам и аналитичка школа одбијају а priori сваку ортодоксију, увиђајући да свака врста строге детерминисаности не води разрјешењу постављеног проблема. Кренувши од термилолошких недоумица "историчар-практичар", како себе назива Иван Ђурић, застаје у раду "трудећи се да схвати актуелно значење одређених "ријечи-кључева" у њиховом времену и да их тумачи у складу са поимањем и кодovima свог доба". Признање "само" склоности Броделовој школи историјског мишљења аутора не издваја из њених редова. Сликовито речена и прихваћена школа "тоталне историје" и "дугог трајања" подразумева мјесто за будућност у прошлости и садашњости. Знање о догађају се тиме не искључује као "стечено искуство" и непотребно за сазнавање историјске збиље. Проблем "историјске нужности" се рјешава у савременој историографији једном варијантом узрочно-последичне везе. "Супротно распрострањеном марксистичком (или марксистичко позитивистичком) увјерењу према коме се мисли да ако је до одређене историјске појаве у прошлости дошло, онда то значи да је она, та појава, била макар потребна (ако не већ и нужна), савремена се историографија задовољава са констатацијом да је она била једноставно могућа, а да ли је била и потребна (не нужна) – задатак је процјењивање "post festum", то јест будућности".

Поменута припадност Ивана Ђурића "школи" третира се само као термилолошка олакшица у одгонетању позиције аутора књиге у југословенској историографији. Бавећи се Жоржем Дибием, још у сферама интелектуалног излета (у тежњи ка путовању), аутор се заклања алибијем "ефемерности" крајњег исхода. Сама усмјереност Дибиију у есеју *Жорж Дибии – тријумф појединца у савременој француској историјској мисли* казује о тенденцији рушења наведене сентенце. Сваки закљон у ствари је привид, али само вријеме и интерес уложени у њега представљају драгоцјен путоказ. Појава блиске сродности аутора са "мајстором катедрала" се појављује читањем снага и слабости датих редова. Али, избор саговорника указује на суверени индивидуализам Ивана Ђурића у смислу "одреци се земље и земља ће ти бити дата". На овом мјесту није скупуљено довољно упоришта за склапање конструкције еволуционог развоја и процјене цјелине за доношење становишта, па ни тренутачног. То је само дјелић "властитог привиђења". Смјелост би се окончала констатацијом особености унапријеђеном у својеврсни индивидуализам.

Друга цјелина књиге сажета је насловом *Demonstraciones*, односно представља разлагања теоријских поставки датих у првој цјелини. Модел "тоталне историје" и "дугог трајања", приказан лежерним стилем у есеју *Живјети под Палеолозима: палате и дашчаре*, заслужује носебну пажњу читаоца. Стручни и научни напор, очигледно потребан за реконструкцију задатог проблема, не осјећа се уз добро одабрану композицију текста. Термилолошкој одређености града, Цариграда (језик економије, оруђа, одјевања), наспрот селу (рат, оружје, шума), давала је уз-

вишеност визуелна раскош – висина зидина. Значај урбане структуре Цариграда није тиме умањен. Ријеч је о својеврсној божанској аури коју је будио Цариград у очима брдског човјека, искуствено одређеног другим кодовима. Ту визију није могао да уништи већ постојећи двоструки став о граду–држави и стјецишту вјерника и невјерника и тиме узрочника свих невоља града и његове околине. То је бунило духовне критерије ратника не-грађана. Расправа чији је циљ да проблематски издвоји живот Цариграда, његових житеља и околине тежа је од пуке дескрипције и нуди оригиналну интерпретацију свакодневице.

Надаље, пригодни текст посвећен Милошу Шобајићу, сликару, и без зазивања бога, казује да су сви судионици свог времена оно што морају бити, не само по свом нахођењу, него и као резултанта савремене друштвене и културне климе.

Занат историчара обавезује и на коментарисање данашњег тренутка који је прави и једини момнат човјековог живота, уз ограду да "историчар није пророк, али да ипак јесте, на основу упућености у прошлост, у стању да помогне разумевању садашњости и спремнијем сачекивању будућности". Иван Ђурић није склон, а није му ни циљ, да одговори на сва питања која му се намећу, нити да се понаша као господар свог времена, па тиме и визионар будућности. Чланак *Историјски поглед на будућност кризе у Југославији* виђење је које казује да се заборав прошлости свети садашњости и да значајни догађаји не падају на дно заборава, већ испливају на површину стижући савременике свом својом тежином. Уношење логике и поретка у друштвени и духовни живот сваког народа Југославије резултује свијетлом визијом у којој је Југославија више него икад даља од своје пропасти. Историјски аргуменати наведени у прилог овој тези почивају на црквићевској конструкцији "ентогенезе" југословенских народа који током историјске еволуције стичу легитимитет и обликују ентитет на данашњем простору југословенске заједнице. Петрификација народних простора и њихових културних модела није дата и није коначно историјско исходиште. Без обзира на покушаје културне, социјалне и политичке хомогенизације, разлике између народа остају значајне и будућност треба да остави простор за носиоце формуле заједничког живота и међусобног уважавања. У тексту нема униформисаних и довршених теза, а тиме ни апсолутних истина. Поборници "једне истине" јавно су изведени на проверу – идолопоклоници "комунистичке цркве", јавни и прикривени.

Оптимизам Ивана Ђурића, "непостојећег историчара", грађен на "примарном песимизму" оставља могућност и другачијих промишљања и нуђења модела прошлости. Ауторско "иверје" у таквим околностима има озбиљније значење и једно је од покушаја овладавања историјским бескрајем.

Соња Мишковић

Иван Цвитковић, *Рјечник религијских појмова*. Властито издање, Сарајево, 1991.

Овдје је уистину требао огроман труд и велика ерудиција да се премости досадашњи недостатак обраде карактеристичних појмова из различитих религија: староегипатских, старогрчких, старогерманских, хиндуизма, будизма, ламаизма, шинтоизма, јеврејске религије, католицизма, православља, ислама, протестантских сљедби, ромских вјеровања итд. Чак су у овај *Рјечник религијских појмова* уврштени и они из домена празновјерја, магије, не само због теоријских контроверзи о односу магије и религије, већ и због практичних потреба. Овим је послом, односно идејом, др Иван Цвитковић направио *Рјечник* који садржи карактеристичне религијске појмове из разних религија скупуљене на једном мјесту, насупрот раду његових прет-